

**EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİNDE DİLLER VE TÜRK
LEHÇELERİ***

Dr. Münevver TEKCAN**

ÖZET

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi 17. yüzyıla ilgili özellikle tarihî ve coğrafi konular yanında folklor, etnoloji, mimari ve sosyoloji gibi alanlarda da zengin malzeme sunmaktadır. Bu konuların yanında Evliya Çelebi, eserinde çok sayıda dünya diline ve Türkçeye de yer vermektedir. Bu yazıda, *Seyahatname*'de geçen dillerle ve Türk dili ile ilgili bölümler üç bakımdan değerlendirmektedir: İlk bölümde *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin dillere genel bakışı, ikinci olarak *Seyahatname*'de Anadolu Ağızlarından verilen örnekler, son bölümde ise *Seyahatname*'de geçen Türkçe ağız örneklerinden bazı kelimelerin *Divanü Lügati't Türk* ve Çağdaş Türk lehçeleri ile karşılaştırılması.

ABSTRACT

Evliya Çelebi's *Seyahatname* introduces mainly contemporary 17th century geographic and historical materials and also includes a wide range of topics including folklore, ethnology, architecture, sociology etc. Besides these he mentions Turkish and many other world languages. This article assesses three aspects of languages in *Seyahatname*. Initially it deals with languages in general, according to Evliya Çelebi in *Seyahatname*. Secondly it gives samples of Anatolian local dialects in *Seyahatname*. Finally there is a comparison of Turkish local dialects samples in *Seyahatname* with *Divanü Lügati't Türk* and contemporary Turkish dialects.

Evliya Çelebi, *Seyahatname* adlı eserinde bir “gezgin” sıfatıyla coğrafya ve tarih bilgisi vermekle birlikte okuyuculara dönemiyle ilgili etnografya, folklor, mimari, etnoloji ve sosyal yaşam konularında zengin malzeme sunmaktadır. İçerdiği bilgilerle pek çok alan için özgün ve zengin bir kaynak niteliği taşıyan Evliya

* 8-9 Kasım 2001 tarihleri arasında Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından düzenlenen **Uluslararası Evliya Çelebi Sempoiumu'** nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Çelebi'nin bu eseri hem Türk dili, hem de değişik diller üzerinde çalışan araştırmacılara da kaynak olabilecek nitelikte zengin dil malzemesi içermektedir¹.

Bu yazıda Evliya Çelebi'nin eserinde genel olarak dillere bakışı ile Seyahatname'de yer alan Türk Lehçeleri ve ağız örnekleri değerlendirilerek Türkçe ağız örneklerinden seçilen sözler, *Divanü Lügati't Türk*, çağdaş Türk lehçeleri ve günümüz Anadolu ağzlarındaki biçimleri ile karşılaştırılmaktadır.

I. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Genel Olarak Diller

Evliya Çelebi, kırk yıl gibi süreyle 1640-1680 arasında, Osmanlı memleketlerini ve sınırlarını batıda Viyana, kuzeyde Kiev ve Kalmuk toprakları, doğuda Tebriz, güneyde Etiyopya'ya kadar gezmiş ve gittiği her coğrafyada, halkın yerel konuşma örneklerini hacimli eseri Seyahatname'de kaydetmiştir (Dankoff 1989:23). 17. yüzyılın çok geniş Osmanlı toprakları içerisinde birbirinden çok uzak ve değişik bölgelerde yerleşmiş toplulukların dil varlıkları, Seyahatname'de "*lisân, lisân-ı fesâhat, lisân-ı istilâhat, lehçe, lehçe-i mahsûsa ve istilâhat-ı ibârât*" gibi başlıklar altında verilmektedir. Evliya Çelebi'nin burada, "lisan" ve "lehçe" sözlerini ayırmadan birbirinin yerine kullandığı görülmektedir.

Seyahatname'de dillerle ilgili ayrı ayrı bilgi verilmeden önce eserde geçen dillerin ve bunları konuşan kavimlerin ortaya çıkışı hakkındaki bilgiler kısaca şöyledir:

Muhammed ibn İshâk'ın ifadesine göre; Hazret-i Havvâ'dan Tatar sıfatında kırk bin çocuk olup evladının evladı âleme yayıldı. Cennette Âdem, saf *Arapça* ve *Farsçayı* konuşurken yeryüzünü inince *Arapçayı* unuttuğundan *İbranice, Süryânîce* ve *Eski Farsça* konuşurlardı. Bugün yeryüzünün değişik bölgelerinde konuşulan bu diller Nuh Tufanına değin kullanıldı. Nuh Tufanından sonra Hazret-i Nuh evlâtlarından Hâm, Sâm ve Yâfes'den bütün yetmiş iki millet ve *yetmiş iki lisân* peydâ oldu. Daha sonra Hazret-i İsmail'den *Arapça ve Farsça* işitildi. Ondan sonra yaratılanlar ve değişik diller yeryüzüne yayılarak herbir bölgede değişik bir dil ortaya çıktı. (...) Hazret-i İdris bütün kitaplarını bu dağda saklamıştı. Nuh Tufanından sonra bu kitapları çıkararak, eski âlimlerin tamamı Kuran okuyarak *yüz kırk yedi lisan* ondan dağılarak İsmail Peygamber'den *Arapça ve Farsça* ortaya çıktı. Hazret-i İys'den *Tatar lisanı* olan *Türkçe* duyuldu. (BK304, 256a 2-7)

¹ Evliya Çelebi ve Seyahat-name üzerine yapılan çalışmaların listesi yayınlanmıştır: Dankoff (1992).

Diller konusunda verilen bilgilerin bir bölümü için *Dekayıku'l- Hakayık* kaynak gösterilmekte ve Arap, Fars dillerinin ele alındığı bölümlerde aktarılan bilgiler, Kemâl Paşazâde (ö.940/1533)'nin bu eserine dayandırılmaktadır. Seyahatname'de Arap dili ile ilgili bölümde diller üzerine verilen bilgiler özetle şöyledir:

İlk önce yüce Tanrı bütün meleklerle Arapça konuşmayı buyurmuştu. Hazret-i Âdem de yeryüzünden cennete gidince Hazret-i Cibril, Hazret-i Âdem'e Arap lisanını öğretmişti. Havva Ana ile diğer melekler ve bizzat yüce Tanrı Arap dilinde konuşurlardı. *Cennet ehlinin dili Arapça, Farsça ve fasih Farsçadır*. Bu hadis-i şerif Kemal Paşazadenin *Dekayıku'l- Hakayık* eserinde yer almıştır. Ancak Hazret-i Âdem cennetten yeryüzüne indikten sonra alemlerin rabbinin ayrılığının acısından unutkanlık hasıl olmuş ondan sonra Arafat dağında Hazret-i Havva ile Âdem peygamber kırlangıç kuşu aracılığıyla buluşup Tanrı'nın emri ile Arap lisanına benzer İbranî dili konuştular. Hazret-i İsmail kırk yaşında peygamber olduğu zaman ilk önce Arap lisanını o konuştu. Ancak Süryanî dili, İmranî dili ve nice diller Hazret-i İdris peygamber katibinden kalmıştır. (BK 305 29a 3-12)

Türk lehçeleri ve ağızlarının yanında Seyahatname'de Avrupa dilleri, Slav dilleri, Kafkas dilleri, Doğu ve Yakındoğu dilleri ile Afrika dillerinin arasından seçilen otuz kadar değişik dilin örnekleri kaydedilmiştir. Söz konusu diller şunlardır: *Abaza Dili, Gürcü Dili, Çerkez Dili, Laz Dili, Mingrel Dili, Arap Dili, Yahudi Dili, Fars Dili, Kürt Dili, Ermeni Dili, Sırp Dili, Hırvat Dili, Boşnak Dili, Rus Dili, İtalyan Dili, Alman Dili, Macar Dili, Arnavut Dili, Romen Dili, Polonya Dili, Yunan Dili, İspanyol Dili, Habeşî Dili*.

Seyahatname'de Evliya dillerin tanıtıldığı bölümlerde dillerle ilgili örnekleri nasıl ve neye göre seçtiğini şöyle açıklamaktadır: Öncelikle seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olanların herkesle iyi dostluk kurabilmeleri için Arapçadan biraz bilmeleri gerekir. Kendisine yol azığı için ekmek ve su isteyecek kadar ve kendisine bir zararı olacak sözü anlayıp haberdar olmak için her ne çeşit olusa olsun *yüz kırk lisanı* bilip *seyyâh-ı âlem ve âmil ve kâmil* olmalıdır. Zîrâ her şeyin cehlinden ilmi daha iyidir. (BK305 29a)

Evliya Çelebi'de *dillerin ve bir dilin lehçelerinin adedini* göstermek amacıyla şu sayılar kullanılmaktadır.

Hazret-i İdris bütün kitaplarını bu dağda saklamıştır. Nuh Tufanından sonra bu kitapları çıkararak, eski âlimlerin tamamı Kuran okuyarak *yüz kırk yedi lisan* ondan dağılarak İsmail Peygamber'den Arapça ve Farsça ortaya çıktı. (BK304256a 2-7) (...) Arabistan gibi geniş ve kutsal bir toprağa yayılmış olan Arapların kavimlerinin

sınırları çok geniş olmakla birlikte bu kadar yaygın bir dil olan Arap dili, *on iki lisandır*. (BK30529a-17) Türklerin gerçek dili: *On iki farklı dilde konuşurlar ... Eski Türk dili, Tatar dilidir. Tatarların da on iki çeşit dilleri vardır. Türkmen dili de onlardan ayrılıp çıkmıştır*. (BK305 62a18-19)

Eserde dillerin büyük bir bölümü, genellikle belli bir düzen içinde verilmiştir. Öncelikle “sayılar” 1-10 ya da 1-20 arasında sıralanır. Ancak Almanca, Yunanca, Macarca ve Rumencede farklı olarak sayılar, onar onar yüze kadar verilir (Dankoff 1991:115-116). Sayılardan sonra “ekmek, su, et, peynir gibi yiyecek ve içecek adlarıyla odun, araba, kağıt, mürekkep, gün, oğul, kız” gibi günlük dilde sıkça kullanılan sözcüklerin karşılıkları yer almaktadır. Dillerle ilgili örneklerin verildiği bölümlerin sonunda “gel, otur, selamünaleyküm, sabahın hayrola, Allaha ısmarladım, var sağlıklı, ey karındaşım, gel ağa ekmek yiyelim, nerelisin, nerede idin, ne işlersin, ne sattın, ey hoş musun” gibi bir gezginin günlük dilde her yerde kullanabileceği kısa ifadeler ve soru cümleleri sıralanmaktadır.

Habeşi dilinin örneklerinde ise sayılar yer almamıştır, sadece sözlere yer verilmiştir (Dankoff 1991:129). İbranice’ye ve Boşnak diline verilen örneklerde ise 1-10 arasında sayıların sıralanmasından sonra “din” ve “sevgi” konulu manzum parçaların çevirisinin yer aldığı bölümler bulunmaktadır (Dankoff 1991:118-119, 130-131).

Evliya Çelebi'nin dilleri tanıtırken zaman zaman bu düzenin dışında bir yol izlediği de görülmektedir. Bunlar arasında en değişik bölüm “Kaytak” ların dilleriyle ilgili olanıdır⁶. Genellikle hayvan isimlerinin verildiği bölümde diğer dillerin örneklerinden farklı örnek sözler verilmektedir.

Türk dili ve diyalektolojisi açısından zengin bir kaynak olan bu eserde Türkmen, Azeri, Dobruca ve Kırım Tatarlarının lehçeleri ile Nogay Türkçesi üzerinde durulmuştur. Diğer Türk lehçelerinden farklı olarak Nogay Türkçesinde sayılar da 1-10 arasında sıralanmıştır, örnek sözler ve kısa ifadelerin yanı sıra iki tekerlemeye yer verilmiştir. (Dankoff 1991:110).

Eserde yer verilen dillerden Türkçe dışında, en geniş olarak ele alınan dil, Arapça’dır. Bu dille ilgili verilen örnekler diğer dil örneklerine göre sayıca daha fazladır (BK 29b). Evliya Çelebi'nin bu yaklaşımında, medrese tahsilinden sonra Enderun’da devam ettiği öğreniminde de Arapça gramer dersleri almasının etkisi olmalıdır.

⁶ Evliya Çelebi'nin bu küçük sözlüğü Hamdullah Kazvini'nin “Nüzhetü'l-kulüb” adlı eserinden aktardığını ileri süren çalışmaları değerlendirilmiştir. Eren (1972: 113-119)

Annesi Abaza olan Evliya Çelebi'nin eserinde, dil örneklerini verdiği ilk yabancı dilin "Abaza dili" olması belki de bütünüyle bir tesadüf değildir. Ayrıca Evliya, Kafkas dillerinden biraz bilmektedir ve ilk seyahat fırsatını Kafkas bölgesine gitmek için değerlendirmiştir (Dankoff 1989: 23).

II. Seyahatname'de Anadolu Ağızlarından Verilen Örnekler

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi yayımlanan farklı çalışmalarda Türk dili açısından ele alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar için bk. İz 1979: 61-79, Dankoff 1989: 89-202, Boeschoten 1988: 81-103, Halasi-Kun 1981: 376-381.

Seyahatname'de Türk lehçelerinin yanında Anadolu ağızlarına da belli ölçüde yer verilmiş, yerli halk arasından derlenen söz varlığı kaydedilerek günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır. Eserde, Anadolu ağızları arasında geniş olarak ele alınanlar sırasıyla *Lisân-ı Etrâk-i Tosya ve Bolu ve Dörddivân* (BK304 278a-278b) "Tosya, Bolu, Dörtdivan Türklerinin lisan ve lehçeleri", Güney Doğu Anadolu Türkmenlerinin ağızlarından örnekler, *Der-beyân-ı Lisan-ı Türkmân* "Türkmen Lisanının Beyanı" (BK305 62a/23-25-35;62b-12), *Ahâli-i Diyârbekr'ün lehce-i mahsûsaları ve istulâhât-ı ibârâtları* "Diyarbakır Ahalisinin özel lehçesi ve ifadeleri" (BK305, 207b 20-22) örneklerinin yer aldığı bölümlerdir.

Adı geçen ağız derlemelerinin yanı sıra Evliya Çelebi'nin ilginç bulduğu birtakım yöresel konuşma özelliklerinin verildiği örneklerin yer aldığı bölümler de bulunmaktadır. Amasya : "şuna çokuşarak iş kayralım" (şunun üstünde toplanarak şu işi halledelim), "şu işi alatlayı görelim" (bu işi çabuk, yapalım), "onatça er imiş" (iyi bir adam imiş) (BK304, 281b-33) Tebriz: "heze tanımamışamı" (henüz görmemişim), "menimçün hâturmânde olupdır" (bana incinmiştir), "darcıhmuşam" (darıldım), "yavuncımuşamı" (düşman oldum), "apar gelen çakırı" (getir şarabı) (BK304, 300a-4). Karaman: "nidek şu mühmeli helecesi kelecesi" (ne yapalım bu ihmalkârı tatlı tatlı sözlü değildir) (BK305, 13b). Edirne: "Ahmet Çibugilde idik" (Ahmet Çibugildeydik), "fişarlandık" (zevk ettik), "sinbâza vardık" (mezarlığa vardık), "afatladık" (güldük), "alanı seyrân ettik" (acayib seyr ettik) (BK 201a- 23). Erzurum: "harda idin" (nerede idin), "bınırtyı göyündür" (ocağı yak) (BK304, 228a-21). Malatya: "helemet şogayı getir" (elbette bardağı getir), "hemesi pozandadı" (hepsi bağdadır)"(BK305, 194b-27). Van: "heleşî geleşî ideyim" (gülelim oynayalım), "bacıma bir baş varam" (kızkardeşime bir kere varayım), "göyindirmişem" (yakmışım), "kaydaydın" (nereye vardın), "kûzeyî apar gilen" (bardağı getirsene) (BK305, 258a- 31). Hemedan: Türkmânî lisânı üzre "arada idin" (nerde idin), "pes men neyler men" (şimdi ben ne ederim), "men dilediğim ider men" (ben dilediğimi yaparım) (BK305, 310b- 5).

Diyarbakır: “*men şöyle demişem, men heze böyle dememişem*” (ben şöyle demişim, ben şimdi böyle dememişim) (BK 305 207b, 20-22).

III. Seyahatname’de Geçen Türkçe Ağız Örneklerinin Karşılaştırılması

Evliya Çelebi'nin eserinde 17. yüzyılda, Osmanlı coğrafyası sınırları içindeki Anadolu ağızlarından derlediği birtakım sözler, Kaşgarlı Mahmud'un 11. yüzyılda ikinci yarısında kaleme aldığı *Divanü Lügati't Türk'te* de kaydedilmiştir. Eserinde Türk illerini birer birer dolaşarak Türk boylarının canlı ağızlarının sözlüğünü yazan Kaşgarlı'nın en ağır basan yanı, bir filolog olmasıdır. Ele aldığı dil malzemesini, bir filolog olarak örnekleriyle açıklamış, kullanım yollarını dilbilgisi kurallarıyla desteklemiştir. Evliya Çelebi ise bir gezgin olarak gezip dolaştığı yerlerde sıradışı gördüğü olayları, varlıkları, konuşmaları gözlemlerine dayandırarak yazıya kaydetmiştir. Eserinde yer alan dil malzemesini bir gezgin yaklaşımıyla *seyyâh-ı âleme* gerekli olan daha çok konuşma dili örneklerine dayandırarak değerlendirmiştir.

Seyahatname’de sözü edilen Anadolu ağızları *Lisan-ı Etrâk-i Tosya ve Bolu ve Dörddivan* (BK304 278a-278b), bölümünde verilen sözlerden bazıları daha önce ele alınmıştır¹⁶. *Der-beyân-ı Lisân-ı Türkân Lisan-ı Etrâk-i Tosya ve Bolu ve Dörddivan* başlığıyla verilen bölümlerde yer alan *gömeç*, *kak*, *gözü*, *danlamak* ve *Gördes* ağzından derlenen *ün* kelimeleri *Divânü Lügati't Türk* ile bugünkü Türk lehçeleri ve Anadolu Ağızlarında şekil, anlam açısından şöyle karşımıza çıkmaktadırlar:

Burada ele alacağımız kelimelerden ilki “ekmek” karşılığında verilen *gömeç*’dir. (Dankoff 1991: 106). *Divanü Lügati't-Türk'te kömeç* “küle gömülerek pişirilen ekmek” (Atalay 1986:359), Özbek Türkçesinde *kümeç* “ıssık kulge kömülüp pişirilgen nan”(ÖTİL 1981:415), Kırgız Türkçesi’nde *kömöç* “külden pişirilen pide” (Taymas 1988:501), Kazak Türkçesi’nde *kömeş* “küle gömülerek pişirilen şeyler”, (Oraltay 1984:139), Tatar Türkçesinde *gömeç* “külden pişirilen ekmek” (Ganiyev1993:172); *Tarama Sözlüğü*’nde tanık gösterilen 1895’te basılan Arapça Farsça ve başka dillerden Türkçe’ye sözlük *Kamus-i Osmani*’de *gömeç* “ekmeği ve boğaçayı ıssı küle gömüp pişirmek; kül ekmeği” (TS TDK.:2163) anlamlarıyla geçmektedir. *Derleme Sözlüğü*’nde ise *gömeç*’in “yağda kızartılmış sıcak ekmek” olarak (DS TDK.:823) günümüz Anadolu ağızlarından Çanakkale, İzmir, Ordu yöresi ağızlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

¹⁶ Seyahatname’de adı geçen dillerle ilgili araştırmalardan söz edilmiş, özellikle Evliya Çelebinin Kaytak Dili verilerinden yola çıkılarak yapılan çalışmalar değerlendirilmiş ve “Bolu Tosya Dörtdivan Türklerinin Lisan ve Lehçeleri” bölümündeki bazı kelimelerin bugünkü Anadolu Ağızlarındaki şekilleri ele alınmıştır. Eren (1972: 113-119)

Sözü edilen kelimelerden biri de “ayna” karşılığındaki **gözgü**dür. (Dankoff 1991: 107). Kaşgarlı’da *közüjü / közijü* (Atalay 1986: 371), Azeri Türkçesi *güzgü* (Altaylı 1994: 596), Başkurt *közgö* (KTLS 1991: 38), Kırgız Türkçesi *küzgü* (Taymas 1988: 545), Tatar Türkçesi *közgi* (KTLS 1991: 39), Özbek Türkçesi *közgü* (ÖTİL 1981: 412), Tarama Sözlüğü’nde *gözgü* “ayna” (*gözüngü, gözngü, gözügü*) biçimleriyle XIII. yüzyılını ilk eserlerinden Şeyyad Hamza ile Mehmet Salahî’nin 1895’de basılan Arapça, Farsça ve başka dillerden Türkçe’ye sözlüğü *Kamus-ı Osmanî* (TS TDK: 1819) ve çok sayıda başka eser tanık gösterilmiştir. *Derleme Sözlüğü*’nde *gözgü* (*gözünge, gözniügü, gözünke*) (DS TDK: 2181) “ayna” karşılığında Afyon, Isparta, Aydın, İzmir, Bursa Taşkent ve Buhara göçmenleri, Kütahya Nıksar, Giresun, Ankara, Kayseri, Konya, Osmaniye ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

“Tosya, Bolu, Dörtdivan Türklerinin lisan ve lehçeleri” örneklerinde yer alan “kuru, kurutulmuş meyve” karşılığındaki **kak** sözü (Dankoff 1991: 105), Kaşgarlı’da *kak* “kurutulmuş nesne, erik kayısı gibi meyvelerin kurusu” (Atalay 1986: 251), Azeri Türkçesinde *ğah* “kurutulmuş meyve, et” (Altaylı 1994: 442), Kırgız Türkçesi *kak* “kurutulmuş, katı, kuru” (Taymas1988: 384), Kazak Türkçesi *qak* “kurutulmuş meyve” (Oraltay 1984:156), Tarama Sözlüğü’nde Bursa Şeriyeye mahkemelerinde tutulan *Şeriyeye Sicilleri’nde* (XV-XVI yy.) *kak* “kuru, kurutulmuş meyve; elma, armut kayısı gibi meyvelerin kurusu” (TS: 2164), *Derleme Sözlüğü*’nde ise (*kah, kağ, kaki*) biçimlerinde “meyve kurusu” (DS: 2599) anlamında günümüz Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Kütahya, Kırşehir, Ankara, Niğde, Sivas, İçel... ağızlarında yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu sözlerden biri de Maraş yöresinin ağız örnekleri içinde kaydedilen “*el bizi de danlayalar kişi: halk bizi acebleye adam*” ifadesinde yer alan **danla-** “aceplemek, taaccüp etmek.” Kaşgarlıda *tajlamak* “danlamak, taaccüp etmek” (Atalay.1986: 571) karşılığı verilen bu sözcük, Kırgız Türkçesinde (Taymas1988: 706) *tajdanmak* “*hayret etmek, şaşakalmak*, Kazak Türkçesinde *tanırganuv* “hayret etmek, *tandanısv* “beraberce hayret emek” (Oraltay 1984:263), *Tarama Sözlüğü*’nde, “danlamak” taaccüp etmek, şaşırarak, garip bulmak” (TS TDK: 178) anlamıyla, (XIV.yy. da *Nesimî Divanı* s.103), XV. yy.da yazılmış Arapça’dan Farsça’ya olan ve XVIII. yy. da *Terceme-i Kanun-ül-edeb* adıyla çevrilen sözlük tanık gösterilmiştir. Günümüz Anadolu ağızlarından Afyon, Uşak, Denizli, Isparta, Sivas ve Kayseri ağızlarında ise *Seyahatname*’de kaydediği gibi *danlamak[dañlamak]* biçimleriyle “şaşmak, ayıplamak, kınamak” (DS TDK: 1362) anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Seyahatname’de “ses, seda” karşılığındaki **ün** kelimesi Gördes ağızından derlenmiştir (Dankoff 1991: 105). Kaşgarlı’da “ses, ün, san” (Atalay 1986: 712), Azeri Türkçesi ün “ses, seda” (Altaylı 1994: 1177), Türkmençe *üyn* “ses, tok ses”

(Tekin 1995: 658), Kırgız Türkçesi *ün* “ses seda, eda, ton” (Taymas 1988: 795), Kazak Türkçesi *ün* “ses, ün” (Oraltay 1984: 298), Altay Türkçesi *ün* “ses, ton” (Gürsoy-Naskali 1999: 197), Tuva Türkçesi *ün* “ses, seda” (Arıkoğlu 2003: 114), Tarama Sözlüğü'nde *ün* “ün, yüksek ses, nida, avaz” (TS TDK: 4068), Derleme Sözlüğü'nde *ün* “ses, yüksek ses” karşılıklarıyla günümüz ağızlarında da yaygınır.

Sonuç olarak, zengin bir konu çeşitliliğine sahip olan Seyahatname, öncelikle yazıldığı dönem 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ve değişik toplulukların dilleri ile ilgili temel bilgileri içermesi, bazı Türk lehçelerinin örneklerini ve ilk sistemli ağız verilerini aktarması yönleriyle Türk dili ve diğer diller üzerine çok önemli bir kaynaktır. Evliya Çelebi, bir dilci yaklaşımıyla değil bir gezgin olarak dillerle ilgili sunduğu bilgileri ve dil verilerini belli bir yöntem içinde aktarmaktadır. Evliya Çelebi'nin derlediği Türkçe ağız örneklerindeki sözlerden bazıları, Kaşgarlı Mahmud tarafından da altı yüzyıl önce kaydedilmiştir. Bu sözlerden bazıları, günümüz Türk lehçelerinde ve ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALTAYLI, Seyfettin (1994) *Azeri Türkçesi Sözlüğü I-II*, İstanbul. MEB Yayını
- ARIKOĞLU, Ekrem, Klara Küular (2003) *Tuva Türkçesi Sözlüğü* Ankara, TDK Yayınları: 822
- BK 304= *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat Köşkü 304
- BK 305= *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat Köşkü 305
- BOESCHOTEN, Hendrik, Martin Van Bruinessen (1988) “The Seyahatname As A Source For Linguistic Investigation” *Evliya Çelebi in Diyarbakır*, Leiden.
- DANKOFF, Robert (1989) “ The Languages Of The World Accoring To Evliya Çelebi” *Gerhard Doerfer Festschrift : Essays presented to Gerhard Doerfer on his seventieth Brithday by his Colleagues and Students*. Journal of Turkish Studies13, Harvard.
- DANKOFF, Robert (1991). *An Evliya Çelebi Glossary. Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahatname*, Harvard: Yakın doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü yayını
- DANKOFF, Robert, Klaus Kreiser (1992) *Materialien zu Evliya Çelebi. II Aguide to the Seyahat-nâme of Evliya Çelebi. Bibliographie raisonnée*, Wiesbaden.
- DS: = *Derleme Sözlüğü VI-VII-VIII* (1975), Ankara :TDK Yayınları:211/8

- EREN, Hasan (1975) “Evliya Çelebi ve Anadolu Ağızları”: *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayında Sunulan Bildiriler* Ankara, 27-29 Eylül 1972, TDK Yayınları: 413 Ankara.
- GALİYEV, F.A. (1993), *Tatarça-Rusça Uku-Ukitu Süzliği*, Moskova
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine, Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, TDK Yayınları:725
- HALASİ-KUN (1981) “Evliya Çelebi As Linguist”, *Eucharisterion: Essays Presented to Omeljan Pristak on his Sixtieth Birthday*. Cambridge, Mass.Bd. 1., 1979-80 8 Harvard Journal Ukraininan Studies 3/4).
- İZ, Fahir (1979) “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşerî Bilimler*7, İstanbul, 61-79
- KTLS : = Ercilasun, A.B. ve diğerl. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara :Kültür Bakanlığı Yayınları:1371
- KENESBAYOĞLU, İ. K. ve diğerl., Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar [Çevirenler] (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını:8
- ÖTİL: = *Özbek Tilining İzohli Luğati* (1981), c.I, Moskova
- TS: = Tarama Sözlüğü (1996), Ankara :TDK Yayınları:212/II-V
- YUHADİN, K.K. (1994), *Kırgız Sözlüğü II*, TAYMAS, Abdullah [Çeviren], Ankara:TDK Yayınları:121
- TEKİN, Talat ve diğerl. (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları, Türk Dilleri Araştırmaları:18